

Naslovna stran

Lea Fatur

Komisarjeva hči
Zgodovinska povest

Woodstar Publisher, 2016

O tej e-knjigi

“Komisarjeva hči“; Lea Fatur, 1910

© Woodstar Publisher, 2016

BISBN 978-999-2727-04-34 (pdf)

BISBN 978-999-2727-05-34 (mobi)

BISBN 978-999-2727-06-34 (ePub)

BISBN 978-999-2727-07-34 (azw3)

Publicirala v elektronski obliki založba Woodstar Publisher S. A., December, 2016.

Avtorske pravice in licenca

Vse pravice pridržane.

Nobenega dela te e-knjige ni dovoljeno reproducirati, prenašati ali uporabljati v izvorniku ali v prevodu v kakršni koli obliki in s katero koli tehniko, elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali s katerim koli sistemom za shranjevanje, obdelavo in prenos podatkov brez pisnega dovoljenja založbe.

Ta e-knjiga je namenjena vaši osebni uporabi. Ni je dovoljeno prodajati naprej ali podariti drugim osebam. Če bi želeli to e-knjigo podeliti z drugo osebo, prosimo kupite dodatni izvod za vsaki osebi, kateri bi jo radi podarili. Če berete to e-knjigo, a je niste kupili ali ni bila kupljena za vašo osebno uporabo, potem bi bilo dobro, da bi si kupili vaš lasten izvod. Zahvaljujemo se vam, ker upoštevate in spoštujete avtorsko delo vseh sodelujočih avtorjev in založbe.

Vsebina

Naslovna stran 1

O tej e-knjigi 3

Avtorske pravice in licenca 3

Vsebina 3

Komisarjeva hči 4

I. 5

II. 10

III. 13

IV. 17

V. 18

VI. 22

VII. 27

VIII. 33

IX. 38

X. 45

XI. 53

XII. 61

XIII. 68

XIV. 77

Komisarjeva hči

I.

Reška dolina stoče v pišu jesenskega viharja. Drevje po brdih se zvija, se stresa pod jezno ploho. Reka narašča, valovi, se izliva na protje ob bregu, prestopa jezove, podira, odnaša. Divja tožba vrši v zraku. Kot da preveva naravo obupna bol, kot da plače nebo nad bedno zemljo. Uboge vasice po brdih! Kamenite hiše so se ukočile pod slamnato streho. Kot da se boje ošabnega gradu na holmcu, kot da se boje viharne noči, ki se spušča tako naglo na brda. Zdaj vstaja ples duhov, zdaj vrši po zraku divji lov. Črni psi, veliki kot teleta, velikanske mačke, konji z ognjeno sapo se pode zdaj po hosti. Tuli in stoče pod oknom. Vrzi, gospodinja, pest pšenice žalostni prosilki, zaneti na ognjišču, da prepodi plamen zle moči, da bodri in vabi blodečega potnika. — Črna, grozna noč zavija brda in dol. Pa skoz vihro in strah sevajo plameni po brdih, sijajo visoka grajska okna, se sveti luč v mlinu pod gradom. Se sveti v hiši, trepeče ob brvi, ob jezu, na žagi. Šumi, narašča Reka. Stari Mihčev ata se ne boji njenega bučanja. Na visoki brvi stoji nad penečo vodo in daje hlapcem povelja. Besneča voda prinaša izrvana drevesa, plasti zemlje, kupe dračja. To se zaleta v podstavo brvi, se zaganja v jez, kvari žago in mlin. „Sem, Jaka, hoj! Skoči, Jure, da bi te strela! Daj, Janez, daj, odmaši! Zajezite tu — odprite tam! Maklavini! Samotorji! Kilavci!“

Tako pripiska tenki glas starega moža žvižg viharja. Hlače zavihane čez kolena, rokalski, razoglavi, skačejo hlapci po jezu, se prijemajo za podnos brvi, da jih ne izpodnese voda. Mladi gospodar se upira pišu, hodi okrog mlinskih zavor, se ozira plaho na očeta. Zdaj zdaj odnese voda brv in trmastega starega, ki se upira moči elementov, ki bi pokazal rad tudi vodi, da je stari Mihec še vedno gospodar, da je trden vkljub svojim letom, pogumnejši kot sin in vsa ta mladina ... Glej ga osemdesetletnega možakarja, kako stoji na brvi! Burja mu je odpihala klobuk, pošastno stoje sivi dolgi lasje zdaj pokonci, zdaj delajo kolobarje okrog glave. Dolg, koščat se zdi oče v noči na brvi, še enkrat tako velik. V levici drži visoko svetilnico, z desnico maha, kaže ... Oblastnež! Modrijan! Zapoveduje, vse ve, a vode vendar ne ustavi ... In tak je Grga! Po dedu se je vrgel. Ustavljati je hotel francosko povodenj — noče sprejemati milosti francoskega cesarja ...

„Strela ... Ata! Ata!“

Pribobnelo je, pridrvelo ... Voda odzgoraj, voda odspodaj! Črna tmina okrog, luči iz hiše mečejo slabe žarke na hiteče valove ... Pridrvelo je, se zagnalo v jez, ob brv. Zmajala se je podstava, streslo se je žlebovje, mlinska kolesa so zastokala, zaškripala je žaga. To je pozdrav kamenitih gora, pozdrav jezne Bistrice, ki zapušča svoj skrivnostni dom. Iz hiše pritečejo preplašene ženske, iz mlina hite oni, ki so bili prinesli mlet. „Jezus Marija! Ata! Ata! Fantje, ven! Pomagaj, sv. Florijan! Reši nas vode in ognja!“

V šumenje vode kličejo različni glasovi. Vse prekličje svež dekliški glas, beli rokavi mahajo skoz tmino. Rezika Mihčeva hiti k brvi, hoče podpreti deda. „Beži, beži,“ jo odpravlja ded in gleda čemerno na brv, ki se maje, pregiblje, pada ... O, težko je takemu gospodarju kot je stari Mihec, gledati razdiranje svojega dela. Mokri kot miši, s klicem „Hvala Bogu!“ pomagajo hlapci drug drugemu iz vode, gledajo, kako razdira voda brv, kako odnaša kamenje in protje, se stresajo: „O sv. Florijan! Vsi kraški hudobci so zlezli nocoj iz svojih jam. Za las je manjkalo, ata, samo za las! ... Nič ne glejte, kar je, to je! Bog je dal in vzel.“

„Strela!“ se jezi mladi gospodar in si seže v brado. „Toliko dela in škode ... Še odnese nas vse vkup.“ Stari pa se huduje: „Šleve zanikarne! Odnese! Kaj se otresate kakor mokre kokoši! Piškavci! Ne vidite sodov, ki plavajo po Reki? Polovili bi jih, obvarovali bližnjega škode, pa se tresete samo za svojo kožo. Da ni Grge tu, ne Toneta! Glejte Reziko, več korajže ima kot vi vsi! Odnese nas, praviš, Janez, pa stojiš in gledaš! Najhujše je že minulo. Nagel tok neha kmalu.“

„Ata, mokri ste. Bežite gor, da se preoblečete,“ prosi Rezika deda. — „Kaj misliš, da sem res star,“ se otrese mož. „Bežite, ženske, gor — prižgite luč pred Marijo in molite. Mlada naj skuha vina in dekla naj nam ga prinese v mlin. Dosti medu in dosti žbic naj dene vanj, da se segrejejo fantje.“

V Mihčevem mlinu je nizko ognjišče, kjer se grejejo mlinarji in oni, ki so prišli po moko, kamor prisedajo radi domači hlapci in prihajajo drugi k njim v vas. Lepo se govori ob klopotanju kamnov, lepo diši v mlinu po žitu in moki, lepo stoji tam vrsta mehov in mešičev. Od jeza prihaja prijeten šum, od žage resk in škripanje, iz hiše se sliši brenkanje berača Jožina, petje gospodinje, domačih deklet in dekel. Iz mlina jim odgovarja mladi, zali mlinar.

Nocoj pa molči žaga in petje. Berač modruje za ognjem z Mihčevimi, mlinski hlapec Šimen si popravlja kapo z dolgim čopom, se ozira nestrpno v vrata. In volar sune pilarja: „Vemo, zakaj se postavljaš tako, Šimenula ... Zal fant si in večkrat se gode čudne reči. Toda za gospodarjevo Reziko si obrišeš usta; ko bi vedel stari Mihec, kam merijo tvoji pogledi, te brcne iz hiše. Oj Šimenula! Reziko dobiš takrat, kadar bo šlo stročje v klas ... Za Reziko gleda tisti gospod v gradu, ki piše komisarju vse listine. Pa tudi on si obriše usta. Mihec, mož stare korenine, ne da hčere ne škricu ne beraškemu hlapcu. Najmanj pa francoskemu brezvernemu, neljudniku. Rajši bi videli Mihčevi Reziko mrtvo, rajši da odnese voda vso Mihčevino.“ Rezika, seveda. Šimen je zal fant, učila ga je brati, dokler ni prepovedal tega stari ata. In gospod v gradu je tudi zal fant, čeravno je Francoz in škric in čeravno ne zna po naše. To bi klel naš Grga!

Mlinska kolesa zastočejo pod besnim navalom vode. Kamni se tresejo, oblak moke gre po mlinu. Možje se prekrizajo, vzklikajo: „Sveto, sladko ime Jezusovo! Sv. Florijan!“ Beraču Jožinu zamre beseda na ustih. Žlehtnik, slaboumna Zagorščica, ki je prinesla svoj mešiček v mlin, stisne debelega mlinskega mačka k sebi, izbuli oči, našobi usta. Njen grdi obraz, ki izraža topost in zlobo, postane tak, da se nasmeji prevzetni Šimen: „Ala, Žlehtnik, lepa si! Da te vidi Urban, kar ponori zate.“ Oči slaboumnice pozelene, mala kepa se stresa silne togote in pograbi goreče poleno. Pa nima nikogar udariti, že so skočili vsi ven — in voda buči tako grozno, preplašene tekajo miši po mlinu ... Zdaj zdaj butne voda v mlin, odnese vse! „Tiger, tiger moj!“ Jezno sikne pisani maček, dvigne tace in skoči za mišjo. — Ko se vrnejo možje, so blede in še bolj mokri. Brv se je odtrgala — pri mlinu in žagi bo dosti škode. Mladi gospodar požira jezo, stari gleda trudno v plamen. Doživel je mnogo tega! Hlapci vedo, da jima ni ljubo, če govorijo o škodi. Izžemajo si rokave in hlačnike, mečejo na ogenj in dražijo bebasto revo. „Ali te je pobožal Urban?“ jo vpraša Šimen, ko vidi, da si briše krvavo lice; „hudega ljubčka imaš, Žlehtnik, vsak dan se bosta tepla.“

Kot sršen se zakadi ženska vanj. „Mir!“ zapove stari ata in dvigne pogled. „Pustite že vendar siroto,“ se oglasi Rezika in Šimen zardi. „Sram naj te bode, Šimen, bolj prismojen si kot ona. Tebi je pa tudi prav, šema šemasta. Držala bi se gori pri ženskah. Kaj pa ti, Jožina? Gledaš kot lačen vol seno. Tudi zate bo, ne boj se. Sem, Mina!“ Oblastne hoje in kretnje stopi mlinarjeva hči k ognjišču. Velika dekla postavi lonec kuhanega vina pred starega, hlapček Lipe poda mlademu hleb rženega kruha, mala Anka priskoči z lesenimi kozarci. „Jezus, Marija!“ vije dekla roke, „če nas le ne odnese! Bežimo v hrib!“

„Beži, beži!“ jo pogleda Rezika z rjavimi očmi. Šimen si popravlja kapo, berač mežika. Da, Rezika, to je dekle! Pri sebi je, kot se spodobi mlinarjevi hčeri, suhe bledice ne sodijo v tako hišo. Obraz ima kot zrela jagoda, glava ji komaj nosi težo kostanjevih las. Roke ima kot dva stebra. Baržunasti modrček, pisano krilce, izšiti beli pripas, kako se ji poda vse to! Pa črni koraldež, katerega potegne včasih v usta ... Ubogi Šimen! — Stari gospodar naliva in podaja po starosti dišeče vino. „Na tvoje zdravje, Rezika!“ cmaklja berač in si gladi telovnik. „Bog ti daj najlepšega fanta! To je božja kapljica, ta poživi! hej! ko bi k nam plavalo vino — samo vino — kuhano in nekuhanu, ne bi se ga branili in bali, kaj, boter?“

„Malo preveč bi ga bilo, Jožina.“

„Pa če se že moramo utopiti, rajši bi požiral vino kot tisto kalno, umazano vodo. Brrr! Boter! Še enega! Bog vam povrni. Na zdravje, gospoda!“

„Bog te živi, Jožina! Tebe in tvojo malho! Utopiš se v vinu ali v vodi, škoda te ne bo, večna goba.“

„Kaj!“ miga berač z debelimi obrvi in potegne kljukasti nos navzgor. „Kdo vam bo nosil pošte od deklet, od vojske, kdo vam bo razlagal sanje, sestavljal številke? Kdo vas bo učil zlati očenaš, nekdanje pesmi in pravlјice? Kdo vam bo godel na škant — in kdo vam prinese novic od ljubega starega cesarja?“

Tiše je izrekel berač zadnje besede in si odpel rdeči telovnik, segel pod ramo, kot da hoče pokazati nekaj — pa pogleda okrog in prinese roko prazno nazaj. „Oj Jožina! Kaj je škant brez basa in klarineta! Kar imaš pod ramo, pa vemo ... U pa i, vmes pa š. ... In cesar te pozdravlja. Za ministra bi te rad imel.“

Zunaj buči vihra, znotraj smeh. Družina draži po svoji navadi berača, gospodarja poslušata in ne poslušata, lepa Rezika si greje roke ob plamenu, se ne nasmeji, Mina pogovarja jeznega berača. V tem vstopi naglo postavna ženska. Prijazno podolgasto lice ji objemljejo gladki črni lasje, rob bele avbice. Črno krilo in jopica sta bolj meščanskega kot kmetskega kroja, bel pripas je obrobljen s čipkami, zavezan v široko pentljo. Na srebrnem sklepancu vise ob verižici škarjice, nožek, ključi. — Gospodinja! Naglo se pomikajo po klopeh ... Za njo hite mala dekla, svinjska dekla in kuhinjska. Cel koš žensk!

„Kaj si pribežala k nam, Anka?“ pozdravi stari ata. „Tukaj ni za ženske — zakaj ne molite?“ se jezi navidezno mladi pa pogleda ljubeče ženo, ko sede k njemu, pogleda mlajšo, starejšo hčerko. Oni dve in dva sina. Samo to mu je ostalo od osmih otrok. Od sinov pravzaprav samo Tone, ki se šola v Gradcu. Kajti starejši sin Grga — Bog ve, kod hodi ... In če je oblak na belem ženinem licu, na cvetočem hčerkinem, na nagubanem očetovem, ni kriva tega toliko nocojšnja nevihta in škoda, kolikor misel, da je mogoče zdaj Grga v pišu viharja in da ne najde zavetja, strehe, da je odrezan od dragega doma — dokler ...

„Molili smo, molili,“ reče z mirnim glasom gospodinja in si potegne z belo roko preko čela. „Ali kako buči in tuli gori! Dež žvenketa po oknih, burja jih stresa. Kljuke ropočejo ... Menim, da trka in prosi popotnik ... Pa sem pritekla k tebi, Janez.“

„Če je ženo strah, je mož, moj ljubi Janez,“ zagode berač, „drugikrat pa je, Janez trdolin, skopuh“ ...

„Molči, berač!“ se zadere mladi in ustavi s pogledom družinin smeh. Kaj, tak se bo vtikal vanj! Berač v najbolj premožnega gospodarja ob vodi! — Jožina zardi, se vgrizne v jezik. Berač je. Vanj se sme zaletavati družina. Pa ne boli ga njeno draženje toliko kot prezir bogatega kmeta. Družina ga draži le, da si krati čas, spoštuje pa vendar njegove svete in besede. — Pa treba je napeljati pogovor drugam in gospodar pozabi beračeve predrznosti.

„Berač, kajpada,“ se nasmeji Jožina in pokaže špičaste redke zobe, skozi katere beže tako rade laži. „Še trgali se boste za mojo malho, vem za marsikateri zaklad. Pa ni še dozorel cvet praproti — ključa še ni. Pred smrtjo obogatim. Glejte, da ne zatajite denarja pred komisarjem, sicer vas pomeče v grajski stolp, kjer so še priklenjeni kostnjaki.“

„Hudič nesi komisarja in vse te pijavke iz dežele,“ zarobanti polglasno stari ata. „Samo svojo malho si polnijo taki ljudje. Tako v Italiji, kot pri nas, kot drugod. Roparji! Še sivega starčka papeža so oropali! ... Verujte mi — zadene jih božja kazen. Svoboda, mir, enakost, so trobili, ko so prihajali v deželo. Medenih ust so prigovarjali, da hočejo Kranjcem dobro — v Novem mestu pa so pobili več kot tristo kmetov, ki so se potegovali za svojo svobodo. Nič več tlačanstva! Zdaj nas tlačijo francoske naredbe huje nego graščinske, zdaj nam je odmerjen vsak korak, prešteti denar, pretehtane besede. Nenasitni Napoleon ne konča starih vojsk in pričinja nove. Kako mirno je bilo življenje po teh krajih, dokler ni vznemiril sveta Francoz, ki brca na vse strani kot objesten konj. Dajali in zlagali smo radi za vojsko zoper njega, radi so šli naši fantje, ko sta klicala princa Ivan in Karel. Kaj je trpela Kranjska vsled vojne naklade! Pa rada

bi pretrpela, da se le reši še enkrat francoske nerode, ki naklada kravi sedlo, vernemu Kranjcu brezbožne postave.“ Stari ata umolkne in gleda v plamen, kolena razširjena, noge na zaglavniku, roke sklenjene. Družina gleda molče vanj, čaka, da pove modri mož še kaj. Mnogo ve in mnogo je videl stari Mihec. Šolan je, po nemško jo vreže z graščinsko gospodo, biriči in valpet se mu odkrivajo. Prejšnji graščinski oskrbnik je prihajal celo v vas k Mihčevim, bil je boter Grgu in Tonetu. Tudi župnik prihaja rad in za Velikonoč blagoslovijo pirhe pri Mihčevih. Francoski komisar pa se izogiblje mlinu. Ve gotovo, da je Grga v vojski zoper Francoza, ve, da se šola Tone v Gradcu, ker ne zaupa Mihec francoskim šolam v Ljubljani. Tam ne uče več nemškega, pomislite! In komisar je vzel Mihcu županstvo nad vasjo Kilovče! ... Takemu možu, taki hiši, od katere ne gre berač brez treh darov! Taki hiši, ki ima knjigo od Antikrista, Kolomonov žegen, Kristovo trpljenje in še dosti drugih beril, evangelijev. Iz Ljubljane prihaja pola, na kateri je zapisano, kaj se godi v Parizu, na Dunaju in drugod po svetu. Dosti se izve, dosti dobi pri Mihčevih. Od samih božjih lonov se jim polni kašča. Tile francoski žandarji pa stikajo zmeraj nekaj okrog te poštene hiše. Da bi jih pozobal vrag! Pa se že še zmenimo!

„Še pomnim,“ se oglasi rahlo gospodinja, „kako smo se ustrašili, ko smo dobili prve vesti o strahotah na Francoskem. To smo sklepali roke! Doprinesli so hudobijo vseh hudobij — umorili lastnega kralja, nedolžno kraljico, hčerko naše svetle cesarice Marije Terezije, naj ji sveti večna luč! Kristus, moj Bog! In vso gospodo! Kaj bo? so dejali cesarji, če pride taka hudobija in pregreha preko meja. In zagnali so hud vojskin krik ... Pa Bog nas tepe ... Zmagal je brezbožnik ...“

Mihčevka sklone glavo. Solze, ne prve, ne zadnje, padajo na črno jopo. Njen žalostni, od belih čipk obrobljeni obraz ima nekaj svetniškega v sebi. Sožalno gledajo vsi na mater, ki je žrtvovala svoje najljubše v borbi dežele s Francozom. Mož ji pogladi sočutno roko, mala Anka jo objame. Globoko pregovori Rezika: „Mama — saj pride!“

„Pride,“ se vzravna naenkrat berač, oči mu zaplamene. „Ste videli luči po brdih? Tam sede okrog ognja naši Barkini, kolnejo Francoza, čakajo junaka. Potrpite! Še živi ravanjski gospod, grof Hohenwart, še ozdravi Lazarič, še se oglasi poganiški gospod baron Langer, še prijezdi grof Orsič, prihiti du Monte. Še pride Grga! In po svetu snujejo zveze zoper nemirnega Napoljona, Bog nas ga varuj! Stari cesar pa ni pozabil svojih Kranjcev — preko meja prihajajo poročila. Naj se le zvera Antikrist — naj nam pošilja svoje poglavarje in postave. Šli bodo. Z novim letom — se sliši — da dobimo novo pratiko. To bo vihar, hujši kot nocojšnji! Samo štiri praznike bomo imeli! Procesije že tako ne smejo hoditi ... Pa ni zapuščena presveta Trojica, ne Marija v Logu. Iz Ljubljane in z Gorenjskega so začeli hoditi na Brezje. Bog bo poslal prekucuhom, brezvercem pogin. Poslušajte: župan bo poročal ...“

„Kaj, tisti pivški gozdar? Kdo mu je dal blagoslove? Žena, kadar je pijan, in komisar, kadar naredi kaj narobe. Ne, to ni mogoče pa ni, Jožina — tebi je šlo vino v glavo,“ se jezi dekla Trina.

„Žal, da bo tako!“ pritrdi gospodar.

„Pa počakamo s poroko, dokler ne odidejo Francozi,“ odloči Rezika.

„Hm, počakamo,“ hiti Mina, velika dekla, in gleda volarja, „kdo bo čakal tako dolgo? Morda ostanejo vedno tu.“

„Molči, jezik neumni,“ reče berač. „Pravim ti, da dočakaš. Hudič jih bo vzel, preden se omoži Žlehtnik.“

Pes zunaj zacvili, zalaja, stresa verigo. Berač se pomakne h gospodarju. Kaj, če ga sliši in ovadi kdo? Saj dobi nagrado za vsako ovadbo. Domač človek te sicer ne izda — toda s Francozi je prišlo marsikaj v deželo ... „Skoči, Lipe, sinko moj, skoči in poglej vun, saj vidim, da je vse druge strah. Junaki pa ste!“

Hlapček odpre oprezno vrata. V tmuni se ziblje stara lipa in stoče. Posveti — nikogar ni.

Po brdih se vidijo lučce, s holma gleda s svetlimi okni grad. „Kdo bi tudi hodil v taki noči okrog? Mehkužni duanirji¹ naše burje nevajeni orožniki ostajajo doma.“

„Mlad si, fantek,“ se smeji berač. „V taki noči se ustavi brod pod Kastvo, v taki noči hite Čiči preko Učke, naši fantje do Jelšan, v taki noči se prenaša prepovedano angleško blago. V gradu pa je svetlo, ker imajo goste. Danes predpoldan so prijezdili postojnski intendant in njegov pisar, pa tisti črni mršavi Callot, ki sili ves svet k cepljenju koz. Oficir dasemte² mu pravijo.“

„Haha! Kot da bi ne dal Bog boleznim!“

Mihčevka pokima: „Močno jezdarijo in se vozarijo na Prem. Vleče jih lepa komisarjeva hčerka, ki ima lice kot petnajstleten otrok. Taka je kot jutranja rosa. In pobožna v cerkvi! Pa tudi gospa. Toda ona se zavija tako, da ji ni videti obraza.“

„Ah, kaj je neki na grajski gospodični!“ se oglasi zaničljivo Šimen. „Saj je ni nič čez pas. In kakšno nekrščansko ime ima!“

„Mabelle,“ se smeji Rezika. „In lepa je! Oči ima kot vijolice na otoku, laske kot čisto zlato in taka mehka ličeca ...“

„Kot angelci božji je,“ razsodi Jožina. „V nedeljo sem se preril do nje in jo poprosil božjega daru. Nasmejala se je tako ljubo — no, angelček! Škoda, da pojde s Francozi tudi ona.“

„Pa bi jo vzel, Jožina,“ mu zabrusi Žlehtnik.

„Ti pa Šimna! — Ali lepo je v gradu pri komisarjevih, mi je pravila Jerandovka, ki nosi mleko gor. Stene in tla so pokrite s pisanim suknom, kot v cerkvi, botra Mihčeva! Svečniki in svetilnice so srebrni. Pohišstvo ni tako kot pri nas in tudi ljudje ne.“

„Bogat pa mora biti komisar,“ pravi Rezika. „Cele vozove blaga je pripeljal v grad. Kuhinja mu je bila premajhna. Predreti je moral Žibert zid v kamro, da se obrača Manon lahko po kuhinji.“

„Ona gospodinji,“ reče Mihčevka. „Špela Bertoldova, ki služi pri njej, jo razume že toliko, da ve, da je Manon bila dojka gospejina in da je gospa močno zlahtnega stanu in jako pobožna. V svoji sobi ima leseno Marijo, po cele ure kleči pred njo. Z možem pa se nič ne moreta. Ona ima svoje sobe, on svoje. Jesta pač pri eni mizi, pa ne govorita nikoli. Oba govorita samo z Mabello. Njo imata oba silno rada. Gospa jo uči gosti na škant, ki je malo dražji kot tvoj, Jožina — jo uči slikati in delati lepe vezenine. Kuhati menda ne bo znala nikoli — ne vem, če zna gospa kaj ... Graščinska gospa je bila tudi od stanu, pa je znala vse — a ti komisarjevi so čudni.“

„Špela je dejala, da ni vzela gospa rada komisarja in da ni nikdar vesela. Pa tudi on ne. Nekaj tako čudnega ima v obrazu. Lep človek, lepe postave — ni mu kaj reči. Pa vendar — oči ima take, kot bi trpel in se kesal. Veste,“ reče tiše berač, „pravijo da je bil zraven, ko so morili kralja.“

„Jezus! Marija!“ se prekrizajo vsi. Zunaj žvižga in tuli. Pred Mihčevimi vstajajo grozote revolucije, vojskina beda in strah, prenapredbe in težave, ki so prišle z zmagovalnim Francozom nad deželo. Rasto davki — naj bi! A krvni davek gre materam od srca. „Slišite?“ zastoče Mihčevka, sklepa bele roke. „Burja žvižga kot da so to duše naših, ki so padli pri Razdrtem — pod Tabrom. Slišite? General Turn kliče svoje vojake. Pa so pod zemljo — razkropljeni po zemlji ... Skrivajo se po hostah, bijejo se za tujca, gnijejo na tujem ... Ej fantje, fantje naši! Kam vas je odvedla nesreča? Kje si, Grga, moj sin? Na ladji, jadri je prebегnil, je stopil pod angleško zastavo. O, čuvaj ga, Mati božja, varuj ga sveti Rafael ...“

Zunaj buči voda — naredila je škodo. Pa že je minil najhujši naval, jutri se poleže, škoda se pospravi, strah pozabi. Se li popravi in pozabi kdaj od Francozov povzročeno gorje? Vsem privro na usta litanije košanskega kaplana, vse vzdihne za beračem:

„Šibe božje, prekucevalca vseh starin, Napoleona Bonaparte, reši nas, o Gospod!“

¹ Douanier, t. j. finančni paznik

² De santé.

II.

Silovit razgraja vihar v nižini, še silneje se zaganja v grad na višini, hoče, da ga odpiše raz holm, da ne bo stal več tako oblastno tu, ne strašil tlačana, ne zapiral poti po zeleni Reki. Oj ti grad ponosni! Minili so tvoji časi. Sezidala te je tlačanska kri — zdaj veje nov duh, prihaja nova doba. Izgini, poruši se, spomenik mračnjaštva! — Ponosni grad se ne zmeni za viharjev žvižg. Stoletja so hitela preko njega, on je ostal. Oblast je, mora biti. „Mora biti,“ pravi premški komisar in tolmači to kmetom s kaznijo in globami. „Oblast, davek, mora biti, sicer ne obstoji nobena država. Francozi vam žele samo dobro. Ko bodo dokončane vse preuredbe, se poboljša vaše stanje, zmanjšajo davki, vi postanete vredni podložniki velikega Napoleona.“

Tako pravi komisar, a mnogo jeze mu povzroča kmetska zabita trmoglavost, ki noče uvideti koristi novih naprav. Divji, svojeglavi so Barkini, nočejo se ukloniti novim naredbam, govore samo, kako dobro da je bilo pod starim cesarjem. Kaj poreko mrkogledi gozdarji, kadar jim oznani, da se morajo ravnati po novem koledarju, ki stopi skoro, z novim letom 1812, v veljavo? Več ne bodo smeli ti praznoverni ljudje tratiti polovice leta s praznovanjem različnih svetnikov in svetnic. Završalo bo po zaspani Kranjski ... Dobro, da so razpostavljeni vojaki in orožniki po deželi, dobro, da stoje vojaki pri Sv. Petru ...

Premški komisar ima goste. Prijezdili so predpoldan na pomenek. Opoldne je vstal nanagloma vihar, zvečer ni bilo varno podati se na pot. Čez dan je poročal komisar postojnskemu intendantu o sitnostih in težavah službe. Andrian de Varburg se je naveličal razmišljanja kritike o ljudstvu in cesarjevih ukazih. Večer naj bo posvečen zabavi. Pa stemnilo se je tako zgodaj. Mabelle jim je zaigrala in zapela, Andrian je deklamoval svoja in drugih pesnikov dela, njegov tajnik, Louis de Regipont, je iztresel vse svoje navadne dovtype, naveličali so se iger in smeha. Komisar je zaslišaval nekega kmeta, priganega od orožnikov, ker je klel cesarja, gospa Armande je poslušala raztreseno pripovedovanje Frana Callota kako da je cepil v Senožecah enoindvajsetim otrokom kože in dobil za cepljenje določeno nagrado; počasi se že civilizirajo tudi Barkini. Govorili so. Pa trudno in težko je šlo čez Hrmandin nežni obraz. Zapustila je goste. Po večerji je pravil komisarjev tajnik Marco Chapotin navdušeno o lepoti in preprostosti deklet reške doline. Vihar je postajal silen in silnejši. Včasih je zaropotalo mimo oken: opeka je letela raz grajsko streho. Zdelo se je, da odnese burja na mrzlih perutih grad in hiše za njim. Kdo bi spal v taki noči? „Bo li večkrat tako? Uboga mama, kaj počne v taki zimi?“ — vzdihne Mabelle in si zavija nežne rame v topel šal. „Kvartajmo!“ je odgovoril oče. „Pokažimo viharju, da ne spravi Francozov iz dobre volje.“

V veliki sobi sede, ki ne zasluži imena dvorane. Zidana je na štiri ogle. Slika na stropu, debeloglav zmaj, ki vstaja iz Reke in grozi gradu na zelenem hribu, je otemnela, slike na stenah pokrivajo drage preproge. Velika peč z belimi pečnicami se reži dobrodušno iz kota pri vratih. Ni to soba za razvajeno oko. Oprava v empirnem slogu se ne čuti domače v njej, Napoleonovo oprsje na stebru pod palmo se ne poda v okvirju nizkih sten. Napoleonove slike: tu Napoleon med svojimi maršali, tam Napoleon, ki nosi pri Arcole zastavo — niso na pravem mestu. Kot niso na pravem mestu tudi ti, drug jezik govoreči, drugače oblečeni tujci ...

Skoz razpoke ob oknih je našla burja pot v sobo. Zagrinjala se gibljejo, plamen debelih voščenic se zvija. „Držimo kvarte, da nam jih ne odnese,“ pravi Louis de Regipont. Andrian posluša, skrb in sočutje se pokažeta v njegovi simpatični fizionomiji. „Ubogi kmetje!“ spregovori otožno, „koliko škode jim naredi ta vihar! Odkriva hiše, zanaša kamenje in pesek na njive.“

„Ah, res!“ vzdihne Mabelle.

„Koliko škode bo šele pri mlinih,“ pravi naglo Chapotin in se potegne nervozno po pokonci stoječih pšeničnih laseh. On ne igra, posluša raztreseno, se ozira v okno. „Morda odnese narastla Reka tudi ljudi. Grozno silo ima deroča voda.“

„Glej, glej!“ odloži Regipont za hip kvarte. „Prijatelj Chapotin, izdajaš se! Kaj stavim, da

stanuje najlepša in najbolj naivna vseh tukajšnjih lepih deklet doli v kakem mlinu. Boga mi! Zardel je! Kličem vas vse na pričo ...“

„Najlepša dekle je Mihčeva Rezika,“ pogleda Mabelle šegavo Chapotina. Strogo spregovori komisar:

„Želja cesarjeva je, da se priljubimo Kranjcem, ki imajo zelo razvit čut za poštenje. Zato naj se ne vtika nihče za zabavo v tukajšnja dekleta. Kaj, Chapotin? Vi imate poštene namene? Hvalevredno. Toda vprašajte ošabnega mlinarja, če vam da svojo hčer, francoskemu škricu! Prijatelji! Prisvojil si je cesar deželo z močjo orožja — pa si ni prisvojil src deželanov. Mi, ki bomo komaj uredili varnost in splošno zaostalost po Iliriji — mi smo tem kmetom le četa razbojnikov. Dovolj o tem. Kralj!“

„Dama!“ Andrian pogleda zmagovito komisarja, Mabelle. Martin de Moussage pogleda mladeniča, hčerko in ljubezniv smehlja zašije kot soince na mračnem obrazu: „Sreča hodi za vami, prijatelj Andrian.“

„Narobe bi bilo bolj,“ meni Andrian in odrine dobitek od sebe. — „Brez skrbi, monsieur de Varburg! Vi ste ljubljenec sreče na vsakem polju,“ zbode mladega intendanta njegov tajnik in potegne nerad zlatega napoleona iz pletene mošnjice. Kako srečo ima res ta Andrian. Že njegova zunanost je tako prikupljiva. Bledo pesniško obličje vzbuja zanimanje; zaupanje, ljubezen blaga Andrianova duša. Naklonjen mu je bil guverner Marmont, naklonjen mu je Bertrand. Iz stare rodbine je in že njegov oče je bil znan z Marmontom. Tako je dobil, čeravno zelo mlad, ugledno postojnsko intendanturo — ki je pa le prva stopinja do višje časti. — De Regipont ni nevoščljiv. Vendar mu dene včasih težko, da je Andrian mlajši od njega, da so mu odprta vrata do sreče na stežaj, ko se odpirajo njemu le nerada, le malo. Rojen iz rodbine, ki je bila znana po svoji vdanosti do kralja, je gnala Regiponta samo potreba v Napoleonovo službo. Prevare življenja so vtisnile svoj pečat vanj, bolehav je, razburljiv, neznatne postave. Kako naj ga ljubi Mabelle? On pa jo obožuje, kot jo obožuje Callot — brez nade. Trije prijatelji — eno dekle. Dobro bo to samo, dokler ne pokaže dekle naklonjenosti do enega izmed njih. Zdaj se preoblačijo in češejo, pesnikujejo in bahajo samo njej na čast. Ona pa ne razume tega, ali se vsaj dela tako. Svetle so naramnice uradniške obleke, snežno beli so telovniki, tenki predpasniki. Mabelle ne gleda na to. Pač pa gleda gospa Armande na vsako malenkost v kretnji in besedi. Visoko nosi ona svoj tenki nosek, se spušča milostno v pogovor s potomci starih plemiških rodbin, toda prezira njihovo službo, kakor prezira službo svojega moža — in sploh moža. Tragičen je ta zakon. Zakaj je vzela markiza Martina? Kdo ve in kdo vpraša? Dvori in kvarta se pri Martinu, a ne povprašuje tako intimnih stvari. Zanimiva sta pa oba. Vedno bleda markiza de Villeneuve je silno privlačna. Vsak bi ji odpodil rad vsaj za hip sanjavo žalost iz modrega očesa, raz visoko čelo, ji pogladil pepelnate mehke kodre, da ne bi zatrepetala več bleda usta v bolestem spominu, da bi se ustavila njena duša na večni poti v mučno bolest preteklosti ... Pozabi, bodi srečna, Armande! Ne moreš? Zakaj ne?

Štiridesetim letim se že približuje Martin de Moussage, vendar prekaša po postavi in obličju vse častilce svoje hčere. Plemenitega, ponosnega duha je, jeklene volje, nežnega srca. Zakaj ga zaničuje lastna žena? Mnogo čudnih zakonov se je sklenilo ob revoluciji. Markiz de Villeneuve je umrl na sramotnem odru, premoženje mu je zapadlo. Njegova vdova mu je imela slediti. Martin, takrat samo Moussage, brez vsakega „de“, je bil znan jakobinec. Pravijo, da je bil sin tlačana Armandinega očeta ... To pojasnjuje vse ... Tlačan je smel rešiti markizo, toda ostal je tlačan. Ženski ponos ne priznava moške plemenitosti. Armande uživa varno mesto na strani znanega antirojalista, čestilca Napoleonovega — hvaležnosti ne kaže Martinu nobene. Proti njemu je še vedno markiza in še celo Manon, stara dojka Armandina, se vede nekako prezirljivo napram Martinu. In on? Lep je, toda strog, teman. Morda je ljubil ponosno markizo. Puste razmere! Sončni žarek v temi med komisarjevo dvojico je nežna, zlatolasa hčerka. Svojo ljubezen deli ona med oba enako, ne razume, ne vpraša, kaj da je med njima. Ljubo dete! Kdo doseže tak zaklad? Gotovo samo Andrian ...

Zašumi v peči, ploha udari ob okna. Tožno pogleda Mabelle očeta: „Oh, zima! In pri nas cvete še! Slišiš, papa? Kaj ne tulijo volkovi? Rekli so mi v Parizu, da nas požro tu ... Uboga mama!“

Bridko pogleda Martin na vrata. V bližnji sobi žaluje Armande sama. V viharni noči, ko si išče vsakdo ljube družbe, se muči ona s sencami preteklosti, samo da ne prenaša njegove bližine. Bližine plebejca, revolucionarja, bonapartista ... Neizprosna usoda, zakaj si vrgla Martina na pot markize? Žrtvovala se je. Ne da reši sebe. Ona bi bila rajši umrla, kot postala tlačanova žena. Zaradi hčerke je vzela tlačana — zaradi nje prenaša njegovo varstvo in ime. A to je veriga ponižanj za oholo komteso d'Auxerre. Pa v hčerki sanja, pričakuje novega življenja. Po njej se vrne v stare odnošaje, za njo spletkuje, njo bi prodala kakemu plesnivemu dostojanstveniku Ljudevita XVIII.

O, ne zakrivaj mi, Armande, strastnih misli in želja, ki ti oživljajo trpeči, blede obraz, ki ti bude nekdanji ogenj v očeh. Vem, kaj snuješ in želiš. V tajni zvezi si z ideologi, ki jih sovraži Napoleon, s poeti, ki gore za staro dinastijo. Ti delaš in upaš z njimi. Da se povrne za Francijo tako pogubno kraljestvo ... Kaj vedo ti ošabni emigranti o ljubezni do domovine, kdaj je bilo Bourboncem mari ljudstvo? Samo po milosti božji hoče vladati kralj, samo sebe išče samogolta čreda markizov in chevalirjev, grofov in baronov. Kriče o krivici, o Napoleonovem uzurpatorstvu — radi jemljejo svoja posestva iz njegovih rok, radi uživajo plod njegove umne zakonodaje; na skrivnem pa se vežejo z Anglijo, ščujejo narod zoper cesarja.

Brezumna ljubezen mladeničeva, ki se ni ohladila v letih preziranja — vdanost tlačana branita Napoleonovemu podložniku, da nastopi zoper lastno ženo, brani mu ljubezen do Mabelle. Neznosno stanje! Da se vrne res Bourbon — vrgla bi Armande verige tega zakona od sebe ... Pove Mabelli, da nimaš pravice do nje, ker ni tvoj otrok. Sam ostaneš, Martin ... Morda ti postreže gospa markiza tudi z ječo, z guillotino. In kajne, Martin — tedaj umrješ rad? Če ugasne Franciji luč svobode, če ti utone edina zvezda — Mabelle! Zdaj te ljubi. A da izve! ... Nič ne ve doslej Mabelle o očetovi smrti. Strog molk je zapovedal Manoni, sama si ga je naložila Armande, da ne kali sreče otroških let svoje ljubljene. Nič ne ve o strahoti ječe v koncieržeriji. Usmiljena roka je izbrisala otroku mučne spomine. Mabelle občuduje Napoleona, ljubi svojega očima, občuje ljubeznivo s prostakom. Otrok revolucije ne pozna razlike stanu. Toda — ali se utaji materinih dedov kri v hčerki? Kadar razodene Armande Mabelli prošlost, kadar obude materine solze spomin, ponos? Kaj niso plemičem prirojena taka čuvstva? Mabelle ni odrasla v aristokratskem salonu, ob njeni zibeli je zvenela marseljeza, je svetil plamen gorečega gradu. Vendar je vsaka njena kretnja, beseda in hoja aristokratska, njeno lice je lepo kot je bilo prababice na sliki v gradu d'Auxerre, kot je materino. Bi se li upal kmet tlačan bližati se Mabelli? Še on, njen oče, se ne upa objeti plemenite pastorka — kakor ni objel še nikdar markize de Villeneuve. Zdi se mu, kadar gleda pastorko, da je to njena mati — Armande d'Auxerre. Taka je hodila med zlatim klasjem ... Rožnata, košata je bila Armandina obleka takrat ... Objest ji je razžarila obraz. A kratka je bila mladostna sreča Armandina. Da bi bila trajnejša Mabellina! Varoval jo bom. Največjo srečo žene, ono, po kateri hrepenim tudi sam — srečo ljubezni, naj okusi. Ne prodaš, ne oddaš je, markiza! Kogar bo ljubila, tistega naj vzame in če bi bil preprost kmet. Nikdar naj ne deli Mabelle materine, Martinove usode ... Če bo ljubila Andriana, ne bo ji branil ... Zdaj ni več čas za zveze po stanu, zdaj je čas svobode srca, prosto bo volil otrok revolucije.

Trpko stisne Martin izrazita usta, vrže kvarto. „Kralj!“ „Dama!“ zakliče Andrian. „Mariage!“ Callot. Štejejo franke na mizi. Louis de Regipont si popravi čemerno ovratnik. Kaj koristi njemu, da jezdari na Prem? Ostani doma, Louis, sadi lipe pod Sovičem, računi in piši ... Črn si, neznatn, Andrian je lep.

Mariage! hrupen smeh spremlja to besedo, udari skoz vrata. Visoka postava, ki sloni ob oknu druge sobe, se zgane. Mariage! Kaj se smeje! In Martin tudi ... Porogljivo buči njegov smeh do nje. Mariage! Ne boš možil Martin Moussage vnukinje grofa d'Auxerre, ne! Vrne se